

Macht, uitsluiting en disciplineren

Aan het einde van de 19e eeuw ging de Nederlandse overheid zich steeds nadrukkelijker bemoeien met de morele opvoeding en sociale leefomstandigheden van de lagere klassen. Deze sociale politiek werd uitgevoerd door te zorgen voor betere huisvesting, bevordering van gezinsleven en hygiëne, invoering van leerplicht, en het geven van uitkeringen via ziekte wetten. Deze periode wordt in de geschiedenisboeken doorgaans beschreven als een tijd van 'sociale vooruitgang'. Critici van deze visie wijzen er echter op dat deze politiek er vooral voor zorgde dat de staatsmacht over de lagere volksklassen werd vergroot. Immers, de staat zorgde via wetgeving voor nieuwe normen op het gebied van leefomstandigheden, woongedrag, gezondheid, hygiëne en gezinsleven.

In bovenstaande inleiding komt 'macht' over als een verschijnsel waar je op verschillende manieren over kunt denken.

R.F. Beerling spreekt in het artikel 'Hydra Macht' over de ambivalentie van macht.

4p **8** Leg uit wat Beerling hiermee bedoelt.

Leg vervolgens met behulp van elementen uit de inleiding uit waarom het beleid van de Nederlandse overheid ambivalent genoemd kan worden.

In het denken van Michel Foucault wordt een nieuwe kijk gegeven op 'macht' in de moderne maatschappij. Foucault laat zien dat macht volgens bepaalde patronen is ingeweven in het denken en gedrag van moderne mensen. Hij maakt daarbij gebruik van de begrippen 'normalisering' en 'disciplineren'.

4p **9** Leg uit wat Foucault verstaat onder a) disciplinerende macht en b) normaliserende macht en geef tevens aan wat het verschil is tussen enerzijds deze vormen van macht en anderzijds de 'gewone' staatsmacht.

De Nederlandse overheid stichtte in het kader van de – hierboven beschreven – nieuwe strategie van volksoopvoeding ook zogenaamde 'woonscholen'. Door het opruimen van krotten ontstond er namelijk in de grotere steden een omvangrijke groep 'ontoelaatbaren' die er een woon- en leefwijze op nahield die niet paste bij de opzet van de nieuwe arbeiderswijken. Vooral uit sociaal-democratische hoek werd de oplossing van dit probleem gezocht in isolatie van deze groep 'onmaatschappelijken' in aparte wijken waar ze konden worden heropgevoed. In Amsterdam, Utrecht en Den Haag verzezen woonscholen, waar deze mensen – ingedeeld in groepen met benamingen als 'sociaaizwak' of 'a-sociaal' – werden geplaatst in woningen met meer of minder comfort of toezicht. Woningopzichters, kinderplicht en armenverzoekers hielden permanent toezicht en rapporteerden over gedragingen en levensomstandigheden van de bewoners. Een systeem van straffen en belonen moest de bewoners 'dwingen tot het goede'.

De Amerikaanse gedragswetenschapper B.F. Skinner zou zich in dit beleid van de Nederlandse regering goed hebben kunnen vinden. Skinner ging ervan uit dat je mensen, net als dieren, kon beïnvloeden in hun gedrag. Via de juiste prikkels (stimuli) in de omgeving zou de gewenste gedragsverandering optreden. Skinner baseerde zijn theorie op experimenteel onderzoek naar veranderbaarheid van gedrag bij ratten, duiven, kleuters en psychisch gestoorden.

3p **10** Ben je het eens met Skinner dat mensen net als dieren via een systeem van belonen en straffen tot 'goed gedrag' kunnen worden gedwongen of vind je dat mensen en dieren daarvoor te veel van elkaar verschillen?

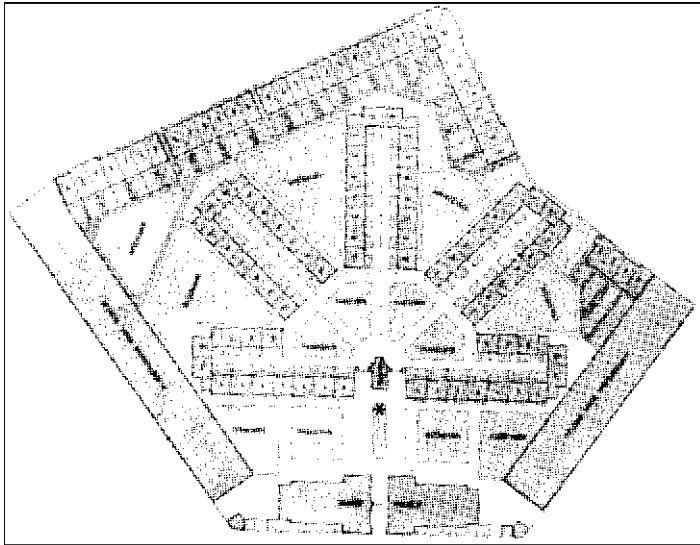
Geef een tweetal argumenten waaruit blijkt dat mensen en dieren al dan niet fundamenteel van elkaar verschillen.

Eindexamen Filosofie havo 2003 - II

havovwo.nl

Hieronder tref je een plattegrond en een foto aan van de woonschool die in 1934 in Den Haag werd gebouwd.

plattegrond

foto

bron: H.C.M. Michielse, *Welzijn & discipline, Boom, 1989*

- 5p 11 Noem twee overeenkomsten en een verschil in de opzet en werking van de woonschool in vergelijking met die van het Panopticum van Bentham (zoals door Foucault is beschreven). Geef in je antwoord een korte beschrijving van de opzet en werking van de woonschool en van het Panopticum.

Volgens Foucault is een belangrijk kenmerk van macht dat de grens tussen degene die macht uitoefent en degene die macht ondergaat niet vastligt. De uitoefening van disciplinerende macht is in bijvoorbeeld het Panopticum van Bentham niet alleen gebonden aan de gevangenvaarders, maar ook aan de gevangenen. Het feit dat de gevangenen permanent zichtbaar zijn, speelt daarbij een belangrijke rol.

- 4p 12 Geef aan in hoeverre de bewoners van de woonschool, net als de gevangenen in het Panopticum, zowel disciplinerende macht ondergaan, als ook uitoefenen. Maak bij je antwoord gebruik van de gegevens over de woonschool.

Eindexamen Filosofie havo 2003 - II

Keizer-filosoof Marcus Aurelius heeft zich in zijn leven diepgaand beziggehouden met de vraag hoe hij als mens kon 'leven overeenkomstig de natuur'. In zeker opzicht kunnen zijn opvattingen gezien worden als een poging om begeerten naar macht en roem ('onaangepast' of 'ontoelaatbaar' gedrag) te disciplineren.

- 3p 13 □ In welk opzicht verschilt Marcus Aurelius' uitleg van disciplineren van die van Foucault? Werk het verschil in opvatting van het begrip disciplineren uit en maak daarbij gebruik van de door Marcus Aurelius gebruikte begrippen 'wereldrede', 'redelijke ziel' en 'innerlijk kompas'.